

зі збройними сутичками на вулицях; а також наявністю легкодоступного ресурсу, отримання якого не вимагає складноструктурованої соціальної активності і високо-технологічних виробництв і забезпечується виключно контролем над територією.

Механізм перетворення держав «ущербного Модерну» у неспроможні колапсуючі держави достатньо добре розкрит В. Сергеевим Він відзначає, що в умовах надлишку легкодоступних ресурсів контроль над територією забезпечує в таких суспільствах високий і стійкий дохід будь-якій групі осіб, яка захопила цю територію. Легка доступність ресурсу робить зайвим існування державних інститутів, які в інших випадках виконують функції забезпечення доступу й оволодіння ресурсом, введення його у світовий економічний оборот і т. д. Замість держави виникає конгломерат мафіозних груп, що знаходиться в перманентній конфліктній рівновазі, і кожна з них являє собою «альтернативну державу» [6]. Така соціальна система передбачає наявність стійкої «військової економіки». Основним «засобом виробництва» стає не верстат, а автомат в руках члена мафіозного угруповання, що контролює територію. Якщо витрати на вилучення ресурсу дуже низькі, а кваліфікація, необхідна для його вилучення, мінімальна, «економіка» польових командирів мінімізує транзакційні витрати в масштабах всього суспільства. Іншими словами, модерна держава – з неминучою бюрократичною ієрархією, складними суспільними відносинами та інститутами включення у світове співтовариство – явно дорожча тієї примітивної системи воюючих угруповань, яка забезпечує своїм членам цілком прийнятний дохід за однією, правда, дуже важливою, додатковою умови – ціна людського життя в такому суспільстві також виявляється мінімальною.

Бібліографічні посилання

1. **Баутин А. А.** Процессы политической фрагментации в Афганистане, проблемы и противоречия (1992–2009 гг.) [Текст] / А. А. Баутин. – Автореф. дисс. ... канд. полит. наук. – Воронеж, 2010.
2. **Красильщиков В.** Актуальный предмет исследования: несостоявшиеся государства [Текст] / В. Красильщиков // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 7. – С. 72–77.
3. **Сергеев В.** «Черные дыры» глобализации [Текст] / В. Сергеев // Космополис. – Лето 2004. – № 2 (8). – С. 34–37.
4. **Хантингтон С.** Столкновение цивилизаций [Текст] / С. П. Хантингтон. – М., 2003.
5. **Popitz H.** Phänomene der Macht [Text] / H. Popitz. – Tübingen, 1992.
6. **Sergeyev V.** The Wild East. Crime and Lawlessness in Post-Communist Russia [Text] / V. Sergeyev. – Armonk; NY: M. E. Sharpe, 1998.

Надійшла до редколегії 09.02.2012 р.

УДК 323.2

С. В. Жуков

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Висвітлюються критерії та принципи правової держави. Автор дав аналіз політичної значимості та виміру визначених критеріїв та принципів. Детально розкривається політичний вимір таких принципів, як верховенство права та поділ влади.

Ключові слова: правова держава, верховенство права, поділ влади, система стримувань та противаг.

Освещаются критерии и принципы правового государства. Автор дал анализ политической значимости и политического измерения определенных критериев и прин-

ципов. Подробно раскрывается политическое измерение таких принципов, как верховенство права и разделение властей.

Ключевые слова: правовое государство, верховенство права, разделение властей, система сдержек и противовесов.

Criteria and principles of law are described. The author made analysis of political significance and measurement of specified criteria and principles. Details revealed political dimension of such principles as the rule of law and separation of powers.

Keywords: rule of law, rule of law, separation of powers, checks and balances.

Постановка завдання. Поняття «правова держава» виникло в рамках юридичної науки. За однією з версій вважається, що «вперше воно з'явилося в Німеччині в 1798 р. у роботі маловідомого німецького юриста Йоганна Вільгельма Плацідуса «Litteratur der Staatlehre. Ein Versuch» [1, с. 14]. Первинно подальша розробка концепції правової держави також велася юридичною наукою, проте згодом вона набула поширення в рамках філософії права, а згодом соціальної та політичної філософії. В рамках філософії права була розроблена ідея правової держави як такого державно-правового ладу, де діяльність владних інстанцій обмежується суворо визначеними правовими рамками.

Саме поняття «правова держава» давно й міцно ввійшло до політичного лексикону. Активно використовується як політиками, так і дослідниками політики, зокрема А. М. Колодій, Ю. І. Римаренком, І. О. Вороновим [2] та іншими. В їх працях обґрунтовано важливість правової держави для демократичних суспільств, належність його проблематики до царини політичних наук тощо. В підсумку можна зазначити, що в політологічних дослідженнях концепція правової держави застосовується для аналізу політичної практики, проте застосування є поверховим, що часто зводиться до констатації факту наявності чи відсутності правової держави як цілісного феномену і не завжди прояснює її інституційне підґрунтя, предметні прояви її присутності в сфері політичного. Це зумовлює необхідність політологічного дослідження, яке покликане узагальнити філософсько-правові рефлексії щодо правової держави та концептуалізувати її політичні виміри. Відтак метою статті є визначення політичних вимірів феномену правової держави.

Основна частина. Значний вплив на поширення концепту правової держави мали праці І. Канта, який будував «правовий державний лад» на основі «апріорних принципів свободи, рівності й самостійності людини і громадянина» і розуміння права як порядку свободи (причому примус необхідний лише для підтримання сумісності свободи кожного із свободою інших). Його трактування права утвердило автономію особи та підірвало підвалини патерналізму абсолютистської держави. Послідовником Канта був К. Велькер, який концептуалізував правову державу як стадію розвитку держави, що відповідає певній стадії розвитку суспільства (деспотія, – теократія, – правова держава). Поняття правової держави слугувало в німецькій філософії права антиподом спочатку теократії, а згодом поліційної держави. Тобто в рамках поглядів засновників концепції її політичний вимір був очевидним, для Велькера «правова держава» була, фактично, одним з етапів розвитку державності.

Подальшого розвитку концепція правової держави набула в творах В. фон Моля, В. фон Гумбольдта, Г. Еллінека, Фр. Шталя, Р. Гнайста, Г. Майєра. Л. фон Штайн запропонував визначати правову державу як «управління, що спирається на конституцію і контролюється судом».

У подальшому історія західноєвропейської політично-правової та філософської думки репрезентована значною кількістю праць (К. Шмідт, Дж. Бьюкенен, П. Козловські, Р. Нозік та інших), в яких розглядається тема становлення правової держави та пов'язаних з нею проблем. А. Бруннер розглядав її як альтернативу тоталітаризму, Б. Тьоніс та Ф. фон Гаск досліджували соціально-економічні умови її існування, Ю. Габермас визначав можливості обґрунтування принципів правової держави в дискурсивній теорії права. Політичні науки, на фоні постійної та ґрунтовної уваги до цього концепту зі сторони юридичних наук та філософії, звертають на нього менше уваги.

У більшості варіантів визначення «правової держави» помітним є політичний вимір. Його важко помітити в доволі загальному та абстрактному визначенні Р. фон Моля, для якого правова держава це «організація співжиття людей таким чином, що кожен максимально заохочується і підтримується у вільному та раціональному споживанні та використанні своїх сил» [1, с. 14]. Проте в рамках класичного для англійської правової теорії визначенні А. Дайсі правової держави як «абсолютного авторитету і першості діючого законодавства, які протистоять свавільним розпорядженням влади і виключають не тільки їх, але й саму можливість діяти в якихось ситуаціях на власний розсуд» [11, с. 31], політичний вимір є помітним. Він полягає в зверненні до влади та необхідності визначенні меж її компетенції та контролю дій.

На зв'язок права та влади звертав увагу А. Фердросс, який пов'язує право не тільки з нормами природного права, моралі, але й з певними владними відносинами [3, с. 98]. Він пише, що право не може бути позбавлене примусового характеру, оскільки лише так може здійснювати ефективний вплив на соціум. Пов'язує правову державу з примусом і Ф. фон Гаєк, який знаходить її там, де «уряд обмежений в своїх діях заздалегідь встановленими і публічними правилами, що дають можливість передбачити з великою мірою точності, які заходи примусу будуть застосовувати представники влади в тій чи іншій ситуації» [11, с. 31]. Якщо Фердросс просто визнає необхідність примусу для правової держави, то Гаєк пов'язує існування правової держави з лімітованістю, обмеженістю примусу, який уряд може застосовувати. До того ж цей примус лімітується правилами, що є заздалегідь встановленими і публічними. В цьому сенсі ці правила набувають політичного характеру, оскільки встановлюються вони в рамках публічного політичного процесу. В цьому сенсі заслуговує на увагу точка зору англійського вченого Г. Л. А. Харта, який виділяв риси правової системи, які, на його думку, притаманні й політиці, і до таких він відніс: публічність стандартів і обов'язковість їх для соціуму [12, с. 121].

Поява такого примусу стає можливою з появою держави. Міра примусу в праві повинна бути точно визначена, оскільки правовий примус передбачає наявність правових норм. Однак разом з тим А. Фердросс виділяє в феномені «правового примусу» примус, що застосовується при державних переворотах і революціях новими «носіями влади» проти існуючого правопорядку, оскільки лише після перемоги «нові владарі» перетворюють свою «незаконну владу» в правову [6, с. 12–13]. Те ж відбувається і в «соціальних спільнотах», де ті, хто мають владу правлять не на основі правових норм, а «свавільно». Подібна влада теж може бути означена як правова, якщо припустити дієвість гіпотетичної «основної норми», що уповноважує власника влади (хай і влади незаконної) до видання «свавільних актів» [3, с. 98]. Інший дослідник, Л. Фуллер, виділяв вісім критеріїв правової держави: усезагальність, публічність оприлюднення, заборона зворотньої дії, ясність, постійність (несуперечливість), реалістичність, стабільність, відповідність правозастосовній практиці [9]. В цьому випадку ми бачимо, що більшість принципів є не пов'язаними зі сферою політичного, за винятком публічного оприлюднення.

Більше для розуміння політичного виміру правової держави можуть дати не критерії, а принципи правової держави. Одним з таких принципів можна вважати верховенство права. Слід зазначити, що українські вчені розходяться в трактуваннях співвідношення верховенства права та правової держави. Одні вчені (С. Головатий) вважають поняття принципу верховенства права більш широким, ніж правова держава, пропонують виражати його таким однослівним відповідником, як правовладдя; другі (А. Колодій, П. Рабінович), навпаки, звужують його до принципу правової держави, треті (М. Козюбра) – не вбачають принципової різниці між поняттями «верховенство права» і «правова держава», мотивуючи тим, що англійському варіанту «rule of law» (верховенство/правління права) відповідає німецьке «rechtsstaat» (правова держава) [8]. Наприклад, О. Ф. Скакун вважає, що принцип верховенства права як явище загально-носоціальне за своїм обсягом є більш широким, ніж правова держава і в такому сенсі означає, що право має панувати в громадянському суспільстві, державі, її

правовій системі, тобто охопити всі сфери життєдіяльності людини, включаючи й міжнародну сферу, а не лише державу [8]. Проте ми вважаємо, що це не є перпоною для визнання верховенства права одним з принципів правової держави, оскільки більш важливим, на нашу думку, є зв'язок двох понять, а не першість одного з них. Беручи до уваги той факт, що нашим предметом дослідження є саме правова держава і її існування важко уявити без верховенства права, яке є принциповою умовою її існування, ми приходимо до висновку про можливість визнання верховенства права одним з обов'язкових принципів правової держави.

Щоб визначити політичний вимір верховенства права, ми маємо звернути увагу на його визначення. Одне із найбільш конкретних визначень зазначеного терміна належить Б. Футею – судді Федерального Суду Претензій США, раднику робочої групи з розробки проекту Конституції України, прийнятої 28 червня 1996 року.

У своїй статті «Конституційна реформа і верховенство права» він пише про те, що існує багато ознак верховенства права, серед яких найважливіші вказані нижче. Верховенство права означає, що кожен громадянин (як приватна особа, так і державний службовець) підкоряється закону. Жодна особа, незалежно від статусу, не може бути понад законом. Особливо важливим є те, щоб джерелом права був народ України [10, с. 195]. Цей аспект верховенства права виводить нас на політологічну проблематику народного суверенітету.

Концепція справедливості полягає у винесенні судових рішень і ґрунтується на принциповій важливості процесуального права. Президент США Авраам Лінкольн 1861 року у своїй промові перед Конгресом Сполучених Штатів щодо заснування Федерального Суду Претензій Сполучених Штатів Америки наголосив, що уряд має такий самий обов'язок гарантувати справедливе правосуддя проти себе на користь своїх громадян, як і забезпечувати правосуддя між приватними особами [10, с. 196]. В даному сенсі верховенство права виводить нас на питання форми правління та політичного режиму. Зокрема монархії не могли забезпечувати справедливе правосуддя проти себе на користь своїх громадян, оскільки монархи були особами, що перебували поза межами державної юрисдикції. В тоталітарних політичних режимах також держава не допускала справедливе правосуддя проти себе на користь своїх громадян.

Важливість забезпечення особистих прав і свобод: свобода слова, право збиратися мирно, свобода преси, свобода віросповідання, рівність перед законом, право на оскарження в суді, право на правову допомогу і незалежний суд [10, с. 197]. Також важливими для політичної сфери аспектами принципу верховенства права є: зв'язаність, обмеження державної влади правом (правами і свободами людини) – правова захищеність індивідуальної і суспільної сфер життя людини від надмірної регламентації з боку держави, від свавілля посадових осіб державних органів, від прийняття рішень «на свій розсуд», від втручання держави у суспільне життя; втілення принципу конституційності, верховенства Конституції – виражається у визнанні найвищої юридичної сили Конституції щодо законодавчих та інших правових актів; права і свободи людини мають визначати зміст і спрямованість законодавчої діяльності; додержання принципу правозаконності забезпечення правопорядку – означає, що встановлення чи санкціонування та реалізація норм права відбувається відповідно до правила, за яким правовий закон має вищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів.

Принципом правової держави, який має виключне значення для політики, оскільки визначає як форму правління, так і, фактично, політичний режим та загальну ефективність державної влади, є поділ влади.

Принцип розподілу влади, який передбачає існування відносно самостійних і незалежних одна від одної гілок (напрямів) влади – законодавчої, виконавчої і судової та встановлення між ними таких взаємовідносин, які унеможливили б узурпацію всієї державної влади або більшої її частини в руках одного органу держави (навіть якщо цей орган є колегіальним і обраний демократичним шляхом), а тим більше в руках однієї особи.

Перше офіційне визнання цього принципу пов'язане з Французькою декларацією прав людини і громадянина 1789 р., стаття 16 якої проголошувала: «будь-яке суспільство, в якому не забезпечена гарантія прав і відсутній розпо-

діл влади, не має конституції» [4, с. 4]. Нині принцип розподілу влади став догмою конституційного права, він узятий на озброєння всіма сучасними правовими державами. Розподіл влади досягається за допомогою різних засобів: фіксування у Конституції функціональної спеціалізації органів законодавчої, виконавчої та судової влади і розподілу компетенцій між ними; закріплення відмінностей у порядку формування названих органів та термінах їх повноважень; встановлення системи «стримувань і противаг», тобто особливих методів і форм, що дають змогу нейтралізувати або стримати дії якоїсь із гілок влади тощо. Зарубіжний і вітчизняний досвід свідчить, що формально-юридичного розмежування функцій і повноважень між законодавчими, виконавчими і судовими органами за всієї необхідності його вдосконалення нерідко недостатньо для забезпечення реального розподілу влади – збалансованості між різними її гілками та взаємного контролю між ними. Це особливо стосується держав з парламентською і змішаною формами правління.

На даний момент розвиток принципу поділу влади привів до появи принципу системи стримування та противаг. Досвід сучасних держав свідчить про універсальний характер цього принципу, який може успішно бути реалізованим у різних політичних умовах. Власне, в різних демократичних країнах ця система має свої особливості й свої притаманні механізми. Однак незмінним залишається головний принцип: на будь-яку спробу будь-якої гілки влади перевернути на себе функції та повноваження іншої гілки остання має законодавчо закріплені механізми протидії аж до усунення узурпатора з державної посади [7].

Система стримувань та противаг має свої особливості у залежності від форми правління прийнятої в кожній окремій країні. Так, особливою властивістю парламентських республік є те, що уряд, будучи залежним через процес свого формування і подальшого функціонування від законодавчого органу, має широкі можливості зовнішнього впливу на парламент, враховуючи можливість його дострокового розпуску. Парламент контролює діяльність уряду найчастіше шляхом голосувань довіри або недовіри, голосувань під час затвердження на посаду міністрів, затвердження державного бюджету та урядової доповіді про загальні напрямки діяльності кабінету міністрів на певний період часу. В інших випадках уряд не потребує додаткової згоди законодавчого органу на свої рішення, крім окремих компетенцій, які чітко регламентуються національними конституціями.

Найбільш дієвим механізмом контролю за урядовою діяльністю у парламентських республіках є право парламенту на висловлення вотуму недовіри. Голосування вотуму недовіри відбувається у випадку втрати довіри парламенту до створеного ним уряду. У разі отримання більшості голосів з цього питання уряд змушений піти у відставку.

Серед характерних ознак системи стримувань і противаг, притаманних парламентським республікам, виокремлюють такі:

- здійснення повноважень глави держави (президента) і глави уряду різними особами (в усіх країнах-членах ЄС);
- обмеженість повноважень глави держави і водночас віднесеність реальної компетенції у сфері виконавчої влади до уряду та його глави (наприклад, ФРН, Італія, Австрія, Чехія, Словаччина, Угорщина);
- формування уряду парламентом за участі глави держави, яка є переважно майже номінальною;
- формальна політична відповідальність уряду (колективна та індивідуальна) перед парламентом (усі країни з парламентською формою правління);
- право глави держави розпустити парламент, яке, як правило, ефективно контролює уряд (ФРН);
- фактичним центром здійснення державної влади завжди є не представницький орган, а уряд.

Прикладом системи стримувань і противаг у рамках президентських республік є устрій США. Як парламент, так і президент тут опираються на пряму легітимацію народу. Обидві гілки влади в межах своїх повноважень мають відносний суверенітет. Водночас така ситуація вимагає певної гнучкості, коли їх компетенції перетинаються й доводиться співпрацювати, аби забезпечити ухвалення рішень і уникнути

блокад. Парламент і уряд, конгрес і президент виступають на перший погляд як опоненти. Але система «стримування та протидії» (checks and balances) все більше залежить від неформальних процесів, що більше спрямовані на співпрацю, ніж на догматичний розподіл. Утім на практиці питання досягнення консенсусу або нагнітання конфлікту здебільшого залежить від гри політичних сил [5, с. 7].

Характерними ознаками системи стримувань і противаг в американському варіанті стали: дотримання формальних вимог жорсткого розподілу і запровадження збалансованої системи стримувань і противаг; обрання президента на загальних виборах; поєднання повноважень глави держави і глави уряду в особі президента; формування уряду президентом лише за обмеженою участю парламенту; відсутність політичної відповідальності уряду перед парламентом, права глави держави на розпуск парламенту та інституту контрасигнування.

Однією з сучасних форм державного правління в деяких країнах є парламентсько-президентська або президентсько-парламентська (напівпрезидентська) республіканська форма правління. Дослідивши відносини між вищими державними органами та їх взаємодію на прикладі Франції, можна виділити ознаки, які є типовими для класичної змішаної форми правління при реалізації системи стримувань і противаг, а саме: Президент є центральною фігурою в системі державних органів, він обирається на загальних виборах; суб'єктами виконавчої влади є прем'єр-міністр і уряд в цілому, які несуть відповідальність перед представницьким органом; формування уряду і керівництво його діяльністю здійснюється Президентом без втручання і контролю парламенту; біцефальний характер уряду.

У підсумку ми можемо визначити найбільш загальні елементи системи стримувань і противаг, які існують у сучасній теорії та практиці конституційного права і притаманні різним формам державного правління: різні терміни функціонування державних органів влади; різні засоби формування гілок влади; право вето – законодавче (парламентське) вето, відкладальне, «кишенькове» вето президента; інтерпеляція – запити депутатів, створення контрольних і слідчих комісій; інвеститура – при формуванні уряд повинен одержати довіру у парламенту; бікамералізм – двопалатна побудова парламенту; право промугляції; контрасигнування; колегіальний характер уряду (в усіх державах); порядок взаємовідносин між урядовою партією і опозицією; конституційно-правова відповідальність вищих державних органів та посадових осіб: а) процедура імпічменту щодо президента, суддів та інших посадових осіб, б) біцефальний характер виконавчої гілки влади – подвійна відповідальність перед парламентом і президентом, в) колективна (солідарна) відповідальність уряду перед парламентом, г) вотум недовіри, ґ) право дострокового розпуску парламенту урядом та призначення нових виборів, д) дострокове припинення повноважень інших владних структур тощо.

Щодо місця та ролі системи стримувань і противаг у рамках правової держави, слід визнати, що це місце є визначальним. У деякому сенсі систему стримувань і противаг дійсно можна назвати навіть синонімом правової держави. Вони не є тотожними, тобто система стримувань і противаг не вичерпує всі ознаки та інститути правової держави, проте можна підсумувати, що правова держава неможлива без системи стримувань і противаг. До подібного висновку ми приходимо, зважаючи на той факт, що за умови узурпації повноважень однією з гілок влади, тут мається на увазі передусім виконавча, усієї повноти повноважень, зникають суб'єкти, які можуть проконтролювати правовий режим здійснення нею своїх повноважень.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, проведеного в рамках даної статті, ми визначаємо ключові принципи політичного виміру правової держави. Система стримувань та противаг врівноважує гілки влади, і це не тільки змушує їх до функціонального перерозподілу повноважень, що підвищує їх загальну ефективність, але й створює можливості для взаємного контролю та стримування. Фактично система стримувань та противаг саме й створює практичні можливості для того, щоб була створена протидія державній владі, в основі якої лежать дії свавільного характеру. Наявність системи стримувань та противаг – це протидія свавільній владі, з тим щоб виключити для влади загалом та її посадових осіб зокрема можливість діяти інакше, ніж на підставі пов-

новажень, визначених приписами права. За її допомогою кожна з гілок влади втрачає можливість діяти по відношенню до людини «свавільно» та на підставі широких дискреційних повноважень, тобто – на власний розсуд.

Бібліографічні посилання

1. Антонов М. В. К вопросу о содержании понятия «правовое государство» / М. В. Антонов // Вопросы экономики и права. – 2010. – № 1. – С. 14–18.
2. Воронов І. О. Правова держава як предмет політологічного аналізу / І. О. Воронов. – К.: Віра ІНСАЙТ. – 2000. – 375 с.
3. Гришнова Е. Что есть политического в правовой системе общества? / Елена Гришнова // Власть. – 2008. – № 07. – С. 97–99.
4. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог / М. І. Козюбра // Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Т. 64 : Юридичні науки / Редкол. : В. Брюховецький [та ін.]. НаУКМА. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – С. 3–9.
5. Оберройтер Г. Парламентаризм: міжнародний досвід / Генріх Оберройтер // Матеріали «Першої міжнародної конференції «Парламентські читання». – К.: Вістка, 2010. – С. 6–10.
6. Право XX века: Идеи и ценности: Сб. обзоров и рефератов / Отв. ред. Ю. С. Пивоваров. – М.: ИНИОН РАН, 2001. – 327 с.
7. Радченко О. В. Система стримувань та противаг гілок влади як ціннісний імператив українського політикуму [Електронний ресурс] / О. В. Радченко. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2008-2/doc/1/08.pdf>
8. Скакун О. Ф. Верховенство права і правова держава: співвідношення понять [Електронний ресурс] / О. Ф. Скакун // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. – 2009. – № 841. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/VKhNU/Pravo/2009_841/index.htm
9. Фуллер Л. Мораль права / Лон Фуллер. – М.: ИРИСЭН, 2007. – 306 с.
10. Футей Б. А. Конституційна реформа і верховенство права / Б. А. Футей // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 2 (7). – С. 194–198.
11. Хайек Ф. А. фон. Дорога к рабству / Ф. А. фон Хайек. – М.: Экономика, 1992. – 176 с.
12. Харт Г. Л. А. Понятие права / Г. Л. А. Харт. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2007. – 302 с.

Надійшла до редколегії 12.02.2012 р.

УДК 323.22

І. В. Іщенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ В НЕСТАБІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ДЕФІНІЦІЇ, ЧИННИКИ, СИСТЕМНІСТЬ

Аналізуються базові терміни, стан наукової розробки та системність проблеми функціонування політичних інститутів у нестабільному середовищі.

Ключові слова: політичні інститути, нестабільність, чинники стабільності, політична наступність, криза, динамічна стабільність, стагнаційна стабільність.

Анализируются базовые термины, состояние научной разработки и системность проблемы функционирования политических институтов в нестабильной среде.

Ключевые слова: политические институты, нестабильность, факторы стабильности, политическая преемственность, кризис, динамическая стабильность, стагнационная стабильность.